

Валериј СОФРОНИЕВСКИ

УДК: 811.163.3'373.46
811.14**ГРЧКИ ИЛИ НОВОГРЧКИ*****Крајка содржина***

Во македонскиот јазик постои терминологија на нејрецизноста во дефинирањето на поимот „грчки“, и тоа особено по однос на јазикот, за кој не се еднакво означени развојните периоди, а нивното именување не е базирано на општоприфатените категоризации. Ако и постои некаква доследност во означувањето на јазикот од класичниот период, истото не може да се рече и за современиот грчки, за кој се користат формите што укажува на целото историско постоење на јазикот (или почесно, на периодот од антиката). Овој манускрипт ги елаборира ваквите состојби и, низ компаративна анализа, укажува на размислувања за нивна корекција.

Клучни зборови: НОВОГРЧКИ ЈАЗИК, СТАРОГРЧКИ ЈАЗИК, ГРЧКИ ЈАЗИК, МАКЕДОНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА.

Без да навлегуваме во подробности околу историјата и развојот на терминот „грчки“, отворајќи го прашањето¹ од насловот на овој текст, ќе ја констатираме актуелната состојба, според која во речиси сите европски јазици, цивилизациските придобивки врзани со оваа култура се нарекуваат според латинскиот назив², со исклучок кај самите денешни Грци, кои ги употребуваат автономите Ελληνικός,

¹ На самиот почеток, би сакале да се оградиме од евентуалните неакадемски и нефилолошки конотации, што може да ги имплицираат овие редови, заради актуелниот историскогеографски контекст. Мора да подвлечеме, дека создавањето на овој текст има основа исклучиво врз термилошки потреби, кои се наметнуваат како логични, доколку се прифатат состојбите во ерата на глобално село, што ја живееме, и, во таа смисла, потребата од воедначување на поимите, за што побрза и попрецизна размена и употреба на информациите. Свесни сме за отпорот што и традицијата, но и инерцијата ќе ги создадат при промовирањето на овој манускрипт, но тоа не нè спречува да го поставиме прашањето, како нешто околу кое може и треба да се размислува.

² Терминот доаѓа од Γρακός, како што се нарекувало едно племе во Епир (Aristoteles, *Meteorologica*, 352b 2) и со кое прво (веројатно) дошле во контакт Римјаните, кои го рашириле овој назив (Gracci, Graccus, Graccum, Graccia).

Ελληνική и сл.,³ Воедно, истата ваква термилошка детерминанта е апликабилна и за јазикот што тие го користат. Значи, да потсетиме, станува збор за еден од најстарите јазици воопшто, а во индоевропското јазично семејство, бездруго, јазик со најдолго документиран историски континуитет (околу три и пол милениуми).⁴ Меѓутоа, како и кај секој јазик, континуитетот не подразбира негово петрифичирање низ вековите, туку развој, промени што природно се случуваат согласно со специфичните гео-историски, био-социолошки и низа други фактори. Се разбира, развојот на јазикот не се одвива само по вертикала, дијахроно, туку и синхроно, во просторни различности. Од ова хоризонтално дивергирање произлегува и богатството дијалекти, што повторно ја потврдува метаболичноста и живоста на јазикот. Благодарейќи на добрата документираност на грчкиот во разните фази од неговиот развој, компаративната лингвистика е во можност да ги следи тие промени и соодветно да ги класифицира, определувајќи ги и по вертикала и по хоризонтала.

Во таа темпорална стратификација, почетокот му припаѓа на заедничкиот предок на сите форми на грчкиот јазик, *πρωτοῦζρχкиοῖ* јазик, зборуван во последните векови од третиот милениум пр. Хр., веројатно во пределите на балканскиот простор. Со миграцијата на неговите говорители кон југ (с. XXI в. пр. Хр.) единството на овој јазик завршува. Следната негова форма се актуализира во *микенскиοῖ ζρχки* (*н.ζр.* μικηναϊκή, *анζ.* Mycenaean Greek), зборуван на Крит и континенталниот дел од Грција, меѓу XVI и XI век. пр. Хр.; од него ги имаме и првите сочувани записи на глиненни плочки, пишувани со слоговно писмо, т.н. *линеарно Б*. При соочувањето со третиот период од развојот на грчкиот, науката за јазикот препознава големи и разновидни специфики, па затоа дефинирањето го разгранува и доуточнува и на вертикално и на хоризонтално рамниште: покрај генералната определба на јазикот од овој период⁵ како *σῖαροζρχки*, *ан-ῖишчки ζρχки*, *класичен ζρχки* или *ζρχки* (*н.ζр.* Αρχαία ελληνική, *анζ.* Ancient Greek, Classical Greek, Greek), и во рамките на ваквото диферен-

³ Во современата научна мисла постои теза дека Грците својата историја ја почнуваат како мултиетничка популација, составена од дојденци што зборуваат грчки и староседелци, и, дека сфаќањето за еден корпус Хелени, што нам ни е познат од историскиот период, бил намерно самосоздаден. (v. Finkelberg, Margalit, *Greeks and Pre-Greeks: Aegean Prehistory and Greek Heroic Tradition*, Cambridge 2005, посебно Chapter 2. The heterogeneity of Greek genealogy).

⁴ Така, низа зборови што ги среќаваме во микенскиот грчки, лесно се препознаваат и во денешниот новогрчки јазик: *микенски ζρχки* 𐀀𐀃𐀆 (*лаῖ*, *ῖα* *ранслиῖ*, ku-ti-so), *класичен* и *новоζρχки* χρυσός ‘злато’: *микен. ζр.* 𐀀𐀃𐀆 (ku-na-ja), *клас. ζр.* χρυή (осн. χρυακ), *н.ζр.* χρυαῖκα ‘жена’: *микен. ζр.* 𐀀𐀃𐀆 (tu-ka-to), *клас. ζр.* θυγάτηρ, *н.ζр.* θυγάτερα ‘ќерка’.

⁵ Меѓу VIII и IV в. пр.Хр., значи, во архајскиот и класичниот период.

цирање препознава различности и прави дополнителни определби. Во таа смисла, се издвојува „постара епоха, епоха на локални дијалекти и помлада, епоха на општ јазик“ (Šmit, 2005: 19). Кај постарата се разликуваат повеќе поделби според дијалекти, па така, покрај „едноставната“ античка поделба на четирите групи дијалекти (дорски, јонскоајтички, аркадокијарски и ајолски),⁶ тие се класифицираат и како западни грчки, источни грчки и (некаде) централно грчки дијалекти. Кај разни научници постојат отстапувања во рамките на поединечните класифицирања на дијалектите во рамките на истата група, а некои⁷, поделбата ја прават според други карактеристики, па истите ги делат на северногрчки и јужногрчки дијалекти. Без да навлегуваме во детално исцртување на сликата за овие групирања, би навеле, без определен редослед, неколку издвоени дијалекти од овој период, што влегуваат во рамките на споменатите групи грчки дијалекти, на пр.: бојотски, ѓамфилски, кријски, лаконскомесенски, тесалски, елидски, лезбоски и др. Науката за јазикот е свесна за вкоренетите стереотипи околу атичкиот говор како „норма“ (наспроти другите дијалекти, кои од него отстапуваат, в. оп. cit.: 17) и тоа, пред сè, заради неговото многувековно предавање во училиштата и на факултетите. Меѓутоа, „атичкиот *de facto* претставува само едно мало парче од дијалектската карта на Грција и првобитно тој бил само еден покрај многуте други дијалекти“ (оп. cit.: 17-8). Оттаму, науката, подеднакво како што говори за микенскиот грчки, често пати и не зборува за единствен антички грчки јазик, туку зборува за ајолски грчки, ајтички грчки, аркадски грчки, дорски грчки и јонски грчки.⁸

Во посткласичниот период, од IV в. пр.Хр., благодареејќи на македонските освојувања и проширувањето на употребата на грчкиот јазик во освоените територии заради зацврстување на политичките, трговските и културните контакти меѓу градовите, се појавува нова форма на грчки јазик,⁹ што го добива називот *κοινή* (ή κοινή διάλεκτος ; *κοινή* „заеднички, општ“; анџ. Common Greek) (Alexiou 2002: 22). Врз него најголемо влијание има атичкиот дијалект (но веќе не ги поседува

⁶ Самите стари Грци биле свесни за некои разлики меѓу овие дијалекти, што се гледа од постоењето глаголи како *αἰολίζω* ‘зборувам ајолски’, *δορίζω* ‘зборувам дорски’ и *ἀττικίζω* ‘зборувам атички’, наспроти, да речеме, *ἐλληνίζω* ‘зборувам општ грчки’.

⁷ E. Risch и W.F. Wyatt, в. Šmit 2005: 223-5.

⁸ Соодветно, анџ. Acolian Greek, Arcadian Greek, Attic Greek, Doric Greek, Ionic Greek (в. ‘Indo-European Language List’, *The Indo-European Database*, 15 јун, 2000, <<http://indocuro.bizland.com/tree/tree1.html>>, (10 March 2008).

⁹ Грчкиот *κοινή* како општ дијалект се создава меѓу војските на Александар Велики. Иако некои елементи од овој јазик се зачнуваат во времето на доцниот класичен период, неговото датирање, како што рековме, се определува во посткласичниот период.

неговите првобитни одлики), меѓутоа има измешани елементи и од други дијалекти, особено од јонскиот.¹⁰ Грчкиот коинé има најмалку две варијанти – *книжевен коинé*, базиран главно врз атичкиот класичен јазик, познат преку делата на Полибиј, Епиктет и др., и *колоквијален коинé*, присутен во јазикот на грчкиот превод на хебрејската Библија (Септуагинта), а уште повеќе во Новиот Завет. Со овој *хеленистички грчки јазик* (*н.гр.* Ελληνιστική, *анџ.* Hellenistic Greek),¹¹ кој набргу станува *lingua franca* на народите околу Медитеранот, е обележан четвртиот период од историјата на грчкиот јазик, кој се протега некаде до IV в. по Хр.¹² Хеленистичкиот грчки донесува значајни промени¹³ на фонетско, лексичко, морфолошко и синтаксико ниво, а некои од овие промени опстојуваат и до денес во *модерниот грчки*.¹⁴ За време на овој хеленистички период се јавуваат и таканаречените *јурисџии*, кои силно реагираат против ваквиот коинé. Од нив се раѓа и *аџиџизмот*, движење кое класичниот атички го смета за единствен стандард во прозното пишување;¹⁵ влијанието на оваа појава врз развојот на грчкиот јазик и литература продолжува да се протега и подоцна, сè до најновите времиња.

Со почетокот на IV век по Хр. се врзува и почетокот на следната фаза од развојот на грчкиот јазик – *средновековниот грчки* (*н.гр.* Μεσαιωνική Ελληνική, *анџ.* Medieval Greek), кој, бидејќи коегзистира со Византиското царство, се нарекува и *визанџиски грчки* (*н.гр.* Βυζαντινή Ελληνική, *анџ.* Byzantine Greek).¹⁶ Аџиџизмот и понатаму доминира во текот на целиот овој период и остава силен печат врз лите-

¹⁰ Уделот и значењето на неатицките лингвистички елементи во коине варираат зависно за кој регион во хеленистичкиот свет станува збор. Така, на пр., идиомите во јонските колонии во Мала Азија имаат многу поинтензивни карактеристики на јонскиот дијалект.

¹¹ Уште еден од називите за грчкиот коине, покрај *александриски грчки* (*н.гр.* Αλεξανδρινή, *анџ.* Alexandrian Greek) или *новозавештен грчки јазик* (*н.гр.* Ελληνική της Καινής Διαθήκης, *анџ.* New Testament Greek).

¹² Порано границата на оваа периодизација била ставана подоцна: „If all Greek is divided into ‘ancient’, ‘middle and late’, and ‘new’ Greek, Hellenistic Greek is in general identical with ‘middle and late’ Greek, used between 300 B.C. and 600 A.D.; i.e., it (...) closes with the establishment of a national Greek State, the Byzantine empire.“ (Deissmann 1909: 1) ili „The Koine then, is the Greek world language that prevailed from about 300 B.C. to the close of ancient history at about A.D. 500.“ (Machan 1923: 1)

¹³ Вокалите постепено ја губат опозицијата долги – кратки, а дифтонзите во голема степен се монофтонгираат, така што вокалскиот систем станува многу едноставен, различен од оној на старогрчкиот. Аспирацијата на почетокот од зборот исчезнува, консонантите стануваат поедноставни (*dz > z*, *ph > f*, *kh > ch*, *th > þ*), а се појавува нов глас *ts*. Во морфологијата исчезнува т.н. атичка деклинација, О-деклинацијата ги губи именките од женски род, вокативот се изедначува со номинативот, а дуалот со плуралот, а, постепено и дативот исчезнува. Генерално, многу синтетички форми, карактеристични за старите индоевропски јазици, каков што бил грчкиот, се заменуваат со аналитички (на пр., исчезнуваат супле-тивните компаративни форми и сите синтетички компаративи).

ратурните дела. Од друга страна, развојот на вистинскиот секојдневен говор е многу тешко да се реконструира, бидејќи, во тоа време, домашниот колоквијален говор се смета непригоден за пишување литературни дела. Се разбира, постојано има интеракција и взаемно влијание меѓу пишаниот и говорниот јазик, но и двата варираат зависно од времето и просторот каде се зборуваани или запишувани. Па така и говорниот јазик, кој во првите векови на царството е сè уште сличен на хеленистичкиот коинé, од VIII в. добива облик кој сè повеќе се доближува до соврмениот грчки јазик.

Со пропаѓањето на Византиското царство (1453.) и влегувањето на Грција под четиривековното турско владеење, литературната продукција е драстично редуцирана (токму заради барањата што ги поставува атикизмот).¹⁷ Овој период е обележан со „формирање на релативно стандардизираниот критски книжевен дијалект, негова замена со книжевниот јазик во зачеток на јонските острови и со пр-

¹⁴ Во колоквијалниот говор од III в. по Хр. веќе постојат нови облици, што го навеситуваат формирањето на јазикот што го зборуваат денешните Грци; така, место старогрчките зборови *ῥεῖν*, *ἔρυθρός*, *ἰχθύς* ('врне', 'црвен', 'риба') се среќаваат *βρέχει*, *κόκκινος*, (*ὀψάρι(ον)*), речиси како денешните. И во Новиот Завет може да се најдат многу слични примери, па затоа се смее дека коинé од времето на Христос *ἡρεῖσῆσται* *μεῖζνικ* во *ισθῖοριαῖα* на овој јазик и дека *ἴσα* е првиот облик на модерниот грчки јазик. Подоцна, во византискиот период, се случуваат уште поголеми промени, па така, може да се најдат многу зборови, какви што се во нивниот денешен облик, на пр. *παῖ(ον)*, *πατέρας*, *πόλη*, *ἄς*, *νὰ* ('дете', 'татко', 'град', 'нека', 'да').

¹⁵ И христијанските писатели во раниот период се трудат да користат едноставна форма на коинé, релативно блиска до говорниот јазик од нивно време. Оттаму, пишаниот јазик на црковните отци од доцната антика понекогаш се именува како *ἡαιριστικὴ γρῆκῆ* (*анг.* Patristic Greek). Но, со напредувањето на христијанството кон повисоките класи од хеленофонската заедница и промената на целната група што треба да се преобрати – култивираниите пагани, тие сè повеќе ја употребуваат учената форма на коине, со силно атикстичко влијание. (cf. Браунинг 2005: 65).

¹⁶ По преместувањето на центарот на Римската империја во Константинопол, латинскиот продолжува да се користи како официјален јазик, но грчкиот е вистинскиот јазик на книжевноста и на говорот на целиот источен дел од царството (особено на црквата). Ваквата грчколатинска диглосија трае повеќе од два века, но византиските цареви од самиот почеток ја фаворизираат употребата на грчкиот, а со стапувањето на грчката династија цареви на тронот, грчкиот станува и службен јазик на царството и сосема го истиснува латинскиот. Културен и лингвистички центар на грчкиот свет е Константинопол, како за *книжевниот* (со елементи на архаизам, еквивалент на хеленистичкиот атиказам), така и за *народниот* (*говорниот*) коинé (автентичен наследник на грчкиот коинé). Архаичната форма на јазикот, со елементи на атиказам, ја употребуваат грчките учени, обидувајќи се, во своите дела, да ги подражаваат големите атински автори од класичниот период. Како што спомнавме, до IV в. црковните лица, следејќи го примерот на апостолите, го употребуваат популарниот коинé, но потоа, меѓу другото и под влијание на кападокиските отци (едучирани во грчките реторски школи), атикстичкиот станува јазикот на црквата.

¹⁷ Крит успева да се спротистиави на турската контрола до 1669 год. Поезијата што кон крајот на овој период е создадена врз локалните наречја, ќе даде силен придонес во развојот на модерната димотичка литература, исто како и народните песни во континенталниот дел.

вите чекори кон создавање современ стандарден димотики.“ (Браунинг 2005: 23)

Кон крајот на XVIII век, во време на новогрчкото просветителство, се распламтува нов судир меѓу интелектуалците „архаисти“¹⁸ и нивните противници, т.н. „димотикисти“.¹⁹ Пости и трета струја просветители, како А. Кораис, кој ја гледа апсурдноста од целосно враќање кон класичниот јазик, па затоа го поддржува народниот говор, но истовремено се залага тој да се исчисти од некои премногу „вулгарни“ елементи, со вклучување бројни содржини од класичниот и хеленистичкиот грчки; на тој начин е создаден „прочистениот“ јазик или, т.н. *каѿаревуса* (*καθαρεύουσα*).²⁰

Со ослободувањето²¹ (1830.), катаревуса станува службен јазик во Грција, јазик на државните институции, школството, правосудството, печатот, во еден дел книжевноста итн. Но, кон средината на истиот век јазикот сè повеќе се оддалечува од говорниот, а служењето со него во неговиот екстреман облик, бара добро познавање на старогрчкиот, на морфолошко, синтаксичко и лексичко ниво. Учителите залудно се трудат да ги научат своите учењци да зборуваат и да пишуваат на овој јазик, особено што и самите, вон училишните зборуваат димотики, како и секој друг.²² Против сè поголемото архаизирање на јазикот реагираат поетите и писателите, па се случува брза конверзија на книжевноста од катаревуса на димотики.²³ Поборниците²⁴ за „народниот“ јазик, на почетокот од XX век продолжуваат да инсистираат на укинување на катаревуса и прогласување на *димо-*

¹⁸ Тие сметале дека грчкиот културен препород е можен само со враќање кон античката култура и античкиот грчки јазик, а за остварување на ова, мислеле дека е неопходно да поминат неколку генерации во кои Грците требало да научат не само да читаат, туку и да пишуваат и зборуваат на грчки јазик, каков што бил во времето на Перикле.

¹⁹ Сметале дека народното просветителство е можно преку употреба на говорниот јазик на сите нивоа и дека, со неопходно нормирање, народниот јазик сè во состојба да ги искаже сите достоинствени и возвишени идеи.

²⁰ Последниот период од историјата на грчкиот јазик „е обележан со појавата на *πρασάνηγγο* за *јазикот*, кога традиционалната диглосија почнува да им создава проблеми на оние што биле цврсто решени да исковаат модерен национален јазик...“ (Браунинг 2005: 23).

²¹ Јужните дијалекти зборувани во регионите што го сочинувале јадрото на новоформираното кралство (Атина и Пелопонес) станале основа за стандардниот говорен јазик кај денешните Грци.

²² Всушност, повеќето Грци во XIX в. во повеќе случаи поскоро зборуваат на својот локален дијалект, одошто на општиот димотики, така што, ситуацијата со јазикот, која е уште поконфузна, може да се опише дури и како триглосија. (cf. Браунинг 2005: 130)

²³ Иако непризнаен како официјален јазик, од крајот на XIX век па натака, димотики станува примарен јазик на литературата.

²⁴ Најзначен претставник по ова прашање бил Јанис Психарис (1854-1929), кој сакал да се прекине употребата на катаревуса и да се создаде кодифициран и систематизиран димотики, како единствен национален јазик.

ίῆικι (δημοτικὴ γλῶσσα) за службен јазик во школството, што наидува на отпор, а јазичното прашање станува политичка тема.²⁵ Со уставот од 1911 год. катаревуса е прогласен за службен јазик, меѓутоа, многу бргу, во школството влегуваат и учебници на народен јазик.

На ова место, сакаме да потсетиме дека конфронтираноста меѓу говорниот грчки, што природно се развива, и, вештачки архаизираниот, учениот грчки, имитација на класичниот атички дијалект, во грчкиот свет станува реалност уште од времето на хеленистичкиот коинé. Ваквата *диглосија*²⁶ се провлекува два милениума, сè до најново време, и бездруго силно, рестриктивно влијае врз продукцијата во националната книжевност и воопшто врз развојот на културата. Веројатно никогаш не ќе бидеме во можност да ги „изброиме“ вистинските последици од ваквата состојба, но, правејќи споредба со други европски народи, кај кои културниот и јазичниот background е многу посиромашен, а имаат виоко развиена книжевна продукција, може само да се очудуваме пред спекулациите каква и колкава би можела да биде севкупната книжевна продукција кај Грците,²⁷ доколку не бил присутен проблемот со диглосијата, кога се има предвид нивното нес-

²⁵ За разлика од историските и лингвистичките претпоставки од кои тргнувал филологот Психарис, многу негови опоненти, па и следбеници, биле водени од емоционални мотиви. Имено, „многумина чувствувале дека единствената карика што ги врзува Грците од нивното совремие со оние од Византиското царство и класичната антика бил јазикот и дека, доколку се отстапи од тоа, ќе избледи националната свест, а Грција ќе биде апсорбирана од своите нехеленски соседи. Теоријата на германскиот научник Фалмерајер – според која словенските имигранти во раниот среден век ја потиснале грчката популација, па, според тоа, денешните Грци се само културни наследници, а не и биолошки потомци на старите Грци – иако била енергично оспорувана од повеќето грчки научници, сепак уплашила многумина. Така, *прашањето за јазикот* уште еднаш добило политичка конотација, што оттогаш и ја задржало. Оние што сакале да ја заменат катаревуса во книжевната научната и званичната употреба, биле обвинувани од своите опоненти како предавници на својот народ и црква, слободни ѕидари и оруди на панславистите.“ (Браунинг 200: 132)

²⁶ Треба да се подвлече дека грчката диглосија „не е просто последица од коегзистенцијата на книжевната и говорната верзија на истиот јазик, туку од присуството на неприродно широкиот избор алтернативни начини на изразување во говорниот јазик, со различен степен на примеси од лексички, синтаксички и морфолошки елементи што им припаѓаат, или за кои писателите или говорниците мислеле дека им припаѓаат, на архаичниот и релативно непроменливиот пуристички јазик.“ (Браунинг 2005: 22)

²⁷ Се разбира, не го занемаруваме творештвото на црковните отци, апологетите и, воопшто, сета црковна и друга литература создадена во овој период. Од друга страна, го имаме предвид и четиривековната ограниченост од турското владеење, но, истовремено ја разгледуваме целата контекстуалност на состојбите, како на пр., дисперзираноста на грчката култура (и народ) на разни места по европскиот континент, што ја остава можноста за процут и развој на таа култура на разновидни места и во различни облици. Меѓутоа споредбено, имајќи ги предвид уникатните предуслови со античкото наследство (јазик и култура), секогаш останува впечатокот за недоволна реализација на грчката литературна продукција, токму заради проблемот со диглосијата.

поредливо богато културно и јазично наследство од антиката, односно, во европски (па и светски) рамки – најдобрите предуслови за развој на секаква логосна продукција.

Поголемиот дел од XX век е исполнет со жестоки политички конфликти околу употребата на едната или другата форма,²⁸ особено околу прашањето за нивна употреба во образованието. Неколку пати во текот на XX век училиштата се принудени да се префрлуваат од употреба на еден облик во друг.²⁹ Конечно, со воспоставувањето на демократијата по грчката воена хунта,³⁰ во 1976 год. за службен јазик е прогласен *димотики*.³¹ Со јазичната реформа во 1982. поедноставен е правописот (исфрлен е спиритусот, а акцентот е сведен на еден – акут). Меѓутоа, макар што *современиот грчки јазик* е директен потомок на народниот – димотики, не би требало да се става знак за равенство меѓу нив, бидејќи трагите од двовековниот контакт со катаревуса лесно може да се препознаат во денешниот грчки јазик. И по стандардизацијата, јазикот продолжува да ја збогатува својата лексика од учената традиција, особено од јазикот на академските дискурси, политиката, технологијата и религијата, како и да асимилира бројни морфолошки и фонетски карактеристики од традицијата на катаревуса. Затоа, современите лингвисти кога зборуваат за

²⁸ Кон средината на XX в. Mirambel (cf. Mirambel 1937) сугерира дека двете форми немаат никакво внатрешно единство, дека и покрај илјадагодишната надворешна, грчкиот имал малку внатрешна кохезија; во современиот грчки од негово време тој препознава пет „*états de langue*“: *катаревуса* (јазикот на државата, војската и администрацијата), *микт* (сличен на катаревуса, но без некои негови екстремни архаизми; јазик на научното и техничкото пишување, во голема мерка на новинарството и политичките говори), *кавоμιλουμένη* (димотики, дополнет со елементи од учената традиција; јазик на градската средна класа и атинското општество, со сè поголема употреба во новинарството); *δῆμιотική* (јазик на народните маси и на сите кои се обидуваат да пишуваат природно, јазик на сето креативно пишување); *μαλλιάρη* (пејоративен термин од пуристите за систематизацијата на димотики од страна на граматичарите; не е нечиј мајчин јазик и неговите граматички повеќе се нормативни, одошто дескриптивни). Се разбира, ваквата анализа денес само делумно важи; покрај тоа што последната категорија и не е состојба на јазикот, туку идеал кон кој денес и не се тежнее, првата и втората се, всушност, варијанти на катаревуса, а третата и четвртата варијанти на димотики.

²⁹ Во 1917 либералната влада на Е. Венизелос го вовела димотики како предмет и средство за наставата во пониските одделенија, за што требало да се напишат низа учебници. Во текот на 1921-23 десничарска влада го обновила катаревуса по училиштата. Од 1923 до 1967 (со интервал 1935-6, под Цалдарисовата десничарска власт) димотики продолжил да е јазикот на пониските одделенија, со разни варијации и промени во званично признатата јазична форма.

³⁰ Силното идеолошко протезирање на катаревуса од страна на грчката воена хунта (1967-1974), многу придонесува оваа јазична форма да добие доза на озлогласеност. cf. Horrocks 1997.

³¹ Во текот на осумдесеттите години катаревуса се користи единствено уште во јавната, правосудството и црквата.

денешниот грчки јазик³² ги употребуваат термините *сѝандарден модерен ѓрчки јазик* или *сѝандарден новоѓрчки јазик*, за да го разликуваат од чистиот, оригинален димотики во книжевноста од минатото и во традиционалниот локален народен говор. Самите, пак, грчки автори, но и воопшто, самите Грци, го употребуваат и терминот Κοινή Νεοελληνική „Општ новогрчки“, во кој е вткаена алузијата на заедничката, општата јазична форма на посткласичниот грчки јазик.

Евидентните специфики, но и оние посуптилните, што лингвистите ги регистрираат во одделните периоди од долгата историја на грчкиот јазик, исклучително богатата книжевна продукција на овој јазик, неговите заслуги во облагородувањето на историјата на човештвото со бројни бележити настани, културолошки феномени и, појава и развој на научни дисциплини, неговата полна интегрираност во светското културно наследство и неговата неодоивост од современите цивилизациски придобивки воопшто, ја наметнуваат потребата за негово прецизно терминолошко дефинирање. Долгата (милениумска) историја на изучувањето на овој јазик, неговата постојана присутност во курикулумите на средновековното и нововековното европско образование (и тоа, пред сѐ во старогрчката (атичка) форма), но и спецификите присутни во развојот на грчкиот јазик во последните два милениума (обележани преку атикизмот, пуризмот и сл.), придонеле изолираниот поим „грчки“³³ да упатува пред сѐ на јазичната форма од класичниот период (неговиот јонско-атички дијалект, на кој твореле познатите антички автори во V и IV в. пр. Хр.): „Greek by itself, without reference to time period, usually refers to Ancient Greek“.³⁴ Ноторноста на ваквите констатаци нѐ обврзува на академс-

³² Во денешниот говорен грчки, покрај групата дијалекти што меѓусебно (како и од стандардниот новогрчки) малку се разликуваат (главно, групирани и поделени на северни и јужни „дијалекти“), а кои грчката научна мисла ги нарекува *идиоми* (cf. Κοιντοσόπουλος, Ν., ‘Διάλεκτοι και ιδιώματα’, во: Κοπιδάκης, Μ., (ed.), *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*, Αθήναι 1999, 188–205), постојат и неколку доста дивергентни дијалекти (наречени и *архаични*), присутни во говорот на одредени изолирани заедници: *ѓакоиски* (Τσακωνικά), присутен во некои планински делови на Пелопонес, за кој се смета дека е наследник на дорскиот; *ѓрико* (Γκρίκο, Γραϊκάνικα или Κατωϊαλιώτικα), зборуван во пределите на некогашна Magna Graecia (веројатно со дорско потекло); *ѓонѓиски* (Ποντιακά или Ρωμαϊκά), наследник на јонскиот, со црти на влијание од турскиот, првобитно зборуван на јужните брегови од Црно Море (Понт), денес, главно во Грција; *криѓиски* (Κρητικά), зборуван на Крит, по потекло од коине, но со влијанија и од разни други јазици; *киѓарски* (Κυπριακά), произлезен од коине; *каѓадокиски* (Καππαδοκική διάλεκτος), веќе на изумирање, со потекло од византискиот грчки; *јевански*, познат и како *јудео-ѓрчки* (Γεβανικά или Ρωμαϊώτικα), веќе изумрен, јазикот на грчките Евреи, произлезен од хеленистичкиот коине, со примеси на хебрејскиот.

³³ Препондеранцијата на називот „старогрчки“ во македонскиот, се чини дека е под влијание на бугарскиот и, во одредена степен, на германскиот јазик.

³⁴ Joseph, Brian D., ‘Greek, Modern’, *Brian D Joseph, Publications*. July 2007, <<http://www.ling.ohio-state.edu/~bjoseph/articles/gmodern.htm>> (05.03.2008)

ка економичност при илустрирањето на оваа состојба во современите јазици и затоа ќе споменеме само неколку репрезентативни примероци; во англискиот: *Greek English Lexicon*, *Greek Grammar*, *Reading Greek*;³⁵ во францускиот: *Dictionnaire Grec-Français*, *Nouvelle Grammaire Grecque*, *Cours de langue grecque*;³⁶ во германскиот: *Handwörterbuch der griechischen Sprache*, *Griechische Grammatik*, *Die griechische Sprache*;³⁷ во италијанскиот: *Vocabolario Greco-Italiano*, *Corso di lingua greca*, *Grammatica greca*;³⁸ во шпанскиот: *Diccionario Griego-Español*, *Nueva gramática griega*, *Aoehna Ejercicios de griego*³⁹ итн. И во словенските јазици состојбата е слична, на пр. *Grčko-hrvatski rječnik*, *Gramatika grčkoga jezika*, *Grčka vježbanica*⁴⁰ во хрватскиот или *Грамаїїка ѓрчкоџ језика*⁴¹ во српскиот, *Grško-slovenski slovar*, *Grška slovnica*, *Grščina*⁴² во словенечкиот, *Řecko-český slovník*,⁴³ во чешкиот, итн.⁴⁴

Поради истите историски и лингвистички причини, граматичарите, лексикографите и лингвистите, кога зборуваат за современиот грчки јазик, речиси редовно додаваат некаков предзнак – приодак, што го детерминира овој последен период од развојот на јазикот. Па така, новогрчкиот јазик во италијанскиот се нарекува *Gre-*

³⁵ Liddell & Scott, *Greek-English Lexicon*, with a Revised Supplement, Oxford 1996²; Smyth, W. Herbert, *Greek Grammar*, revised and renewed edition, Harvard 1984³; JACT, *Reading Greek*, revised and renewed edition, Cambridge 2007³.

³⁶ Bailly, A., *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue, Paris 1963³; Bertrand, J., *Nouvelle grammaire grecque*, Paris 2000; Allard, J., Feuillâtre, E., *Cours de langue grecque*, Paris 1999

³⁷ Pappe, Wilhelm, *Handwörterbuch der griechischen Sprache*, Repr. d. Ausg. Braunschweig 1842, Graz 1954; Zinsmeister, H., *Griechische Grammatik*, Heidelberg 2006; Fink, G., *Die griechische Sprache*, Düsseldorf 2005.

³⁸ Guglielmo Gemoll, *Vocabolario Greco-Italiano*, Firenze 1959; Sodano A. R., Vanacore A., *E kalè Attiké. Corso di lingua greca. Per il Liceo classico*, Loffredo 2001; Sivieri A., Vivian P., *Grammatica greca. Per il biennio del Liceo classico*, Firenze 2006.

³⁹ *Diccionario Griego-Español*, Redactado bajo la dirección de F. R. Adrados, vol. I-VI, Madrid 1980-2002; Alfageme, I. Rodríguez, *Nueva gramática griega*, Madrid 1988; Berenguer A. J., *Aoehna Ejercicios de griego*, Barcelona 1951.

⁴⁰ Senc, S., *Grčko-hrvatski rječnik*, reprint od 1910, Zagreb 1988; Dukat, Z., *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb 1983; Sabadoš D., Sironić M., Zmajlović Z., *Grčka vježbanica*, Zagreb 1996.

⁴¹ Шијачки-Маневић, Б., *Грамаїїка ѓрчкоџ језика*, Београд 2001.

⁴² Dokler, A., *Grško-slovenski slovar*, Ponatis 1999; Tomišek, J., *Grška slovnica*, Ljubljana 1908;

Mihvc-Gabrovcc, E., *Grščina. Teksti in vaje za pouk grščine*, Ljubljana 1996⁴.

⁴³ Prach, Václav, Schulz, J.G., *Řecko-český slovník*, Praha 2005.

⁴⁴ Освен за јазикот, ваквата термилошка употреба е уште пооправдана (и поприсутна) при нејзината атрибуција кон разни културни заоставштини од тоа време, па затоа, во споменатите (а и во многу други јазици), воопшто и не се јавува додавката „стар“, кога, на пр., се говори за *ѓрчка ѓраѓедија*, *ѓрчка мѓїїолоѓија*, *ѓрчка скулїїура*, *ѓрчки храмови*, *ѓрчка философија* итн.

co *Moderno* или *Nuovo*,⁴⁵ во германскиот *Neugriechisch*,⁴⁶ во францускиот *Grec moderne* или *Nouveau*,⁴⁷ во англискиот *Modern Greek*,⁴⁸ во шпанскиот *Griego moderno* (*Griego actual*),⁴⁹ во словенските јазици *Novogrčki*,⁵⁰ *Novořecký*,⁵¹ *Новогрџки*,⁵² *Новогреческий*,⁵³ итн. Се разбира, ова, пред сè, и во најголема степен, го запазуваат самите Грци и, кај нив речиси⁵⁴ редовно зборот доаѓа придружуван или префиксиран со придавката νέος (Νέα Ελληνικά, Νέα ελληνική γλώσσα или Νεοελληνική).⁵⁵ Излишно е да се зборува дека истата појава е норматив при атрибуирањето на разните културолошки и духовни еманации во поновата историја на грчкиот народ.⁵⁶ Оттаму, логично е постоењето на бројни

⁴⁵ На пр.: Brighenti, Elisco, *Dizionario Greco Moderno-Italiano e Italiano-Greco Moderno*, Milano 1983; Kedra Blayo Katerina, Chérel Jean-Loup, *Il nuovo greco senza sforzo (greco moderno)*, Torino 2000.

⁴⁶ На пр.: Metzger, Wilhelm, *Neugriechische Kurzgrammatik*, Ismaning 1998; Eidencier, Hans, *Neugriechisch für Humanisten*, München 1965; Koch, Mariann, *Kompaktwörterbuch Neugriechisch*, Stuttgart 2006.

⁴⁷ На пр.: Mirambel, André, *Grammaire du grec moderne*, Paris 2002; Robert, Jean-Pierre, *Dictionnaire français-grec moderne*, Paris 2002; Kedra-Blayo, K., Chérel, Jean-Loup, *Le nouveau grec sans peine*, Paris, 2004. Tonnet, Henri, *Histoire du grec moderne*, Paris 2003;

⁴⁸ На пр.: Farmakides, Anne, *A Manual of Modern Greek, I: For University Students: Elementary to Intermediate*, New Haven 1983; Adams, Douglas Q., *Essential Modern Greek Grammar*, New York 1987; Pring, J. T., *The Oxford Dictionary of Modern Greek*, Oxford 1975; Mackridge, Peter, *The Modern Greek Language. A descriptive analysis of standard modern Greek*, New York 1985.

⁴⁹ На пр.: Martincz Diez, Alfonso, *Griego actual*, Madrid 2006; *Griego moderno para filólogos clásicos: Gramática del griego moderno. Diccionario griego moderno-español. Español-griego moderno*, Atenas 2003.

⁵⁰ На пр.: Cvjetković K., Vesna, *Hrvatsko-novogrčki frazeološki rječnik*, Zagreb 1994; Cvjetković K., Vesna, *Hrvatsko-novogrčki frazeološki rječnik*, Zagreb 1994.

⁵¹ На пр.: Dostálová Růžena, Franc-Sgourdeou Catherine, *Základní kurz novořeckého jazyka*, Praha 2004; Papadopulos, L., Kopecská, L., *Novořečtina-čeština. Praktický slovník s novými výrazy*, Praha 2004.

⁵² На пр.: Παπαγεωργίου, Γ., *Новогрџка граматика*, Софија 1985; Пороманска, Стојна, *Новогрџки език за начинаеци*, Софија 2002.

⁵³ На пр.: Рытова, М., *Практический курс новогреческого языка*, Москва 1975; Голованов, К. П., Загорская, Е. Г., *Практическая грамматика новогреческого языка*, Гродно 2001.

⁵⁴ Се разбира, присутни се и автори што го употребуваат називот 'грчки' за означување на новогрчкиот јазик (нема да навлегуваме во мотивацијата за ваквата диспозиција), но и тие преферираат на одредени места да образложат за каков јазик станува збор. Така, на пр., макар што учебникот: Αρβανιτάκης, Κ., Αρβανιτάκη, Φ., *Επικοινωνήστε Ελληνικά 1*, Αθήνα 2002, во насловот ја содржи општата ознака за јазикот, во прологот (стр. 5) почетните зборови се: „Η σειρά Επικοινωνήστε Ελληνικά είναι μια σύγχρονη μέθοδος εκμάθησης της νέας ελληνικής (н.з.) για ξενόγλωσσους μαθητές...“.

⁵⁵ На пр.: Ιακώβ, Δ. et al., *Τα Νέα Ελληνικά για Ξένους*, Θεσσαλονίκη 2005; Τριανταφυλλίδης, Μ., *Νεοελληνική γραμματική*. Ανατ. της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις, Θεσσαλονίκη 1996; Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2002; Κλαίρης, Χρ.-Μπαμπινιώτης, Γ., *Γραμματική της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα 1998; Ιορδανίδου, Άννα, *Τα ρήματα της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα 2003; Holton, David, *Γραμματική της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2000; Τσοπανάκης, Α.Γ., *Νεοελληνική γραμματική*, Θεσσαλονίκη 1994; Ιορδανίδου, Άννα, *Θησαυρός συνωνύμων και αντιθέτων της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα 2005; *Νέα ελληνικά για κλασικούς φιλόλογους*, Ηράκλειο 1999.

⁵⁶ На пр., *новогрчка* литература, метрика, философија, проза, поезија (*νεοελληνική λογοτεχνία*, метриκή, φιλοσοφία, πεζογραφία, ποίηση) и сл.

катедри, одделенија или институти по *новогрчка* филологија (νεοελληνική φιλολογία) ширум Грција и низ светот; бездруго, меѓу најзначајните институции за изучување на новогрчкиот јазик и култура се *Инστιтутот за новогрчки студии* во Солун (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών), *Инστιтутот за новогрчки исцржувања* во Атина (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών), но многу важен The Modern Greek Studies Association (MGSA) е и ⁵⁷

The Modern Greek Studies Association (MGSA), founded in 1968, is an American-based, non-profit organization dedicated to the promotion of modern Greek studies in the United States and Canada.

Interdisciplinary in orientation, it seeks to stimulate the discovery and diffusion of knowledge about the language, arts, history, politics, economy and society of modern Greece.

Согледувајќи го ова прашање во контекст на македонскиот јазик, може лесно да се забележи дека македонската терминологија во овој поглед не е сосема прецизна и остава простор за спекулации и импровизации. Во неа егзактно не се дефинираат периодите од развојот на грчкиот јазик или, поточно, при нивното именување тие не се потпираат на општоприфатените категоризации. Имено, кога станува збор за античкиот (класичниот) период на јазикот, може да се рече, дека доследно се води сметка за атрибуирањето, што напати може да е и контрапродуктивно, доколку по инерција истото се применува и за подоцнежните периоди. Од друга страна, инсистирањето на ваква атрибуција во поширока смисла, може да изгледа изнасилено, кога семантичката природа на поимите не остава простор за нејзина потреба (на пр. „старогрчка митологија“).

Но, ако и постои некаква доследност во именувањето на старитот грчки јазик, состојбата е далеку од прецизна кај детерминирањето на најновиот период од развојот на грчкиот, односно во именувањето на ‘современиот грчки јазик’. Имено, праксата покажува, речиси без исклучок, употреба на непрефиксирана придавка, како за јазикот, така и за сите други културолошки појави од свој период.⁵⁸

⁵⁷ Голема улога во ширењето и изучувањето на новогрчкиот јазик и култура низ светот секако имаат ‘Парискиот институт за новогрчки студии’ (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Παρισιού) и ‘Европското здружение за новогрчки студии’ (Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών), а на северноамериканското копно „Modern Greek Studies Association“ (MGSA) под чие покровителство излегува списанието *Journal of Modern Greek Studies*, Johns Hopkins University Press 1983-.

⁵⁸ Останатите културолошки феномени не наоѓаат место во лингвистичката предиспонираност на овој текст.

Просто и нема потреба од наведување конкретни примери за речници, граматика или учебници по новогрчки јазик напишани на македонски, бидејќи, како што рековме, речиси без исклучок сите ја ползуваат непрефиксираната, општа ознака за јазикот, којашто е апликабилна за целата негова триполмилениумска историја. А таа, како што накусо покажавме, навистина е долга и богата, изградена во специфичен географско-историски контекст, но и определена со специфична историско-лингвистичка интеракција, па затоа и означена со многу промени и омеѓена во неколку периоди, сите исполнети со бележити карактеристики својствени за секоја одделна фаза. Во таа смисла, потпирајќи се на искуствата од другите јазици, но, пред сè, на праксата кај самите сегашни жители на Грција и говорители на овој јазик, кои сосема осмислено и целисходно ја користат придавката „нов“ при означувањето на својот мајчин јазик, би сакале да укажеме на потребата од корекција на ваквите термилошки недоследности во македонскиот. Заклучокот се наметнува сам по себе и упатува на напуштање на употребата на непрецизната, општа ознака за грчкиот, онаму каде што станува збор за најновиот период од развојот на овој јазик и нејзина замена со научно и термилошки далеку попрецизниот и положичниот термин – *новогрчки*. Дистанцирајќи се, на крајот, уште еднаш од можните неакадемски импликации на нашите согледувања, би сакале да укажеме дека барањето и потребата за правилно и доследно именување на нештата не е лингвистичка миџиозност, туку нужност, со која се надминува ентропичната тенденција за релативизирање и обезличување, и низ која излегува на виделина богатството втакено во историската многуслојност и се препознава целата убавина на спецификите и различностите, а во овој случај на јазикот, и тоа на еден особено богат и убав јазик, каков што е грчкиот.

(Рецензент: *проф. д-р Вишњомир Мишевски*)

БИБЛИОГРАФИЈА

- Adrados 2005: Adrados, Francisco Rodríguez, *A History of the Greek Language: From Its Origins to the Present*, translated from the Spanish by Francisca Rojas del Canto, Boston 2005.
- Alexiou 2002: Alexiou, Margaret, *After antiquity: Greek language, Myth and Metaphor*, New York 2002.
- Браунинг 2005: Браунинг, Роберт, *Средњовековни и савремени грчки језик*, превела са енглеског Јелена Петровић, Београд 2005.
- Christidis 2007: Christidis, A.,-F. (edit.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, Cambridge 2007.
- Deissmann 1909: Deissmann, Adolf, *Hellenistic Greek*, August 2002, <<http://www.bible-researcher.com/hellenistic.html>>, (15.02.2008) преземено од *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, ed. Samuel Macauley Jackson, New York 1909, vol. 5, 211-15.
- Horrocks 1997: Horrocks, Geoffrey, *Greek: A history of the language and its speakers*. London & New York, 1997.
- Machen 1923: J. Gresham Machen *on the Language of the New Testament*, August 2002, <<http://www.bible-researcher.com/machan.html>>, (11.02.2008), преземено од Machen, J. Gresham, *New Testament Greek for Beginners*, New York 1923.
- Mirambel 1937: Mirambel, A., 'Les états de langue dans la Grèce actuelle', *Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris 5*, Paris 1937.
- Šmit 2005: Šmit, Ridiger, *Uvod u grčke dijalekte*, превела s nemačkog Sandra Šćepanović, Novi Sad 2005

Valerij SOFRONIEVSKI

GREC OU NOUVEAU GREC?**Résumé**

La terminologie macédonienne est assez imprécise dans la définition de la notion «grecque», et cela en particulier quant à la langue: l'appellation des périodes de son développement n'est pas basée sur les catégorisations internationalement reconnues. Même s'il existait une cohérence dans la nomination de la langue de la période classique, cela n'est pas le cas avec le grec moderne, pour lequel est utilisée la forme qui renvoie à l'existence historique de la langue dans sa totalité (ou bien, plus souvent, de la période de l'antiquité). Les expériences dans les autres langues modernes, et avant tout la pratique dans le grec moderne, nous renvoient à la nécessité de la correction de cette lacune dans le macédonien, à travers de l'utilisation conséquente de la forme préfixée «grec moderne ou nouveau» qui désigne de manière précise la langue ainsi que toute les émanations spirituelle de la dernière période de l'histoire grecque.

Mots-clés: GREC NOUVEAU (MODERNE), GREC ANCIEN, GREC, TERMINOLOGIE MACÉDONIENNE